

KALKINMAKTA OLAN ÜLKELERİN MAKRO EKONOMİK SORUNLARINDA GÖZLENEN BAZI GELİŞMELER

Doç.Dr. Nurdan Aslan

GİRİŞ

Son on yılda, birçok ülkede yoğun yapısal değişmelerin yaşandığı, uluslararası ekonomi ile entegrasyonun daha da arttığı gözlenmektedir. Bu süreç içerisinde kalkınmakta olan bir çok ülke de döviz kuru düzenlemelerini ve para politikası araçlarının kullanımını değiştirmektedir.

Bu dönemde, uluslararası alanda dört trendin ortaya çıktığı dikkati çekmektedir. İlk olarak, döviz kuru değişkenliğinin ülkeler arasında giderek yayıldığı görülmektedir. Bir çok kalkınmakta olan ülke, paralarını gelişmiş bir ülke parasına bağlamayı durdurmakta ve kontrollü dalgalanma sistemine doğru hareket etmektedir. İkinci olarak, bu süreç içerisinde kredi piyasası araçlarının yerini para araçlarının aldığı gözlenmektedir. 1970'lerin ortasında birçok kalkınmakta olan ülke, özel sektöre verilen ticari banka kredisi tavanları, kredi dağıtım kuralları ve faiz oranları tavanları gibi araçlar ile para politikalarını yürütmüşlerdir. 1980'lerin ortalarında ise, para politikası açık piyasa işlemleri ile uygulanmıştır. Üçüncü olarak, bu dönemde gelişmiş sanayi ülkelerinin ve bazı kalkınmakta olan ülkelerin dış finansal işlemlerde bulunan kısıtlayıcı kontrolleri kaldırdıkları görülmektedir. Sermaye işlemlerinde yoğun kontrollerin devam ettiği ülkelerde ise sabit döviz kuru politikası izlenmesi sürdürülmüştür. Son on-onbeş yıllık dönemde gözlenen dördüncü bir gelişme ise, yurtiçi finansal sistemlerin liberalleştirilmesi olmuştur. Bu gelişme, borç verme ve mevduat faiz oranları tavanlarının kaldırılması, yeni finansal kurumların piyasaya girmesi, böylece rekabet derecesinin artması, gerekli rezerv ve likidite oranlarının azaltılması, banka rezervlerinde faiz ödemelerine izin verilmesi, kredi tahsisini yöneten kuralların kaldırılması şeklinde gerçekleşmiştir (1).

DÖVİZ KURU POLİTİKALARI SORUNU

Genellikle kalkınmakta olan ülkelerin büyük bir çoğunluğu paralarını gelişmiş ülkelerin para birimlerine (ABD doları ya da Fransız frangı gibi) bağlamayı tercih etmektedirler. Bu tür ülkelerin bir kısmı ise ticaret ortakları olan ülkelerin para birimlerinin ortalamasını gözönünde bulundurarak, para değerlerini istikrarlı tutmaya çalışmaktadırlar. Bazı kalkınmakta olan ülkeler de gelişmiş ülkelerin para birimlerinin bileşiminden oluşan bir sepeti tercih etmektedirler.

Ancak para değerlerinin bir başka para birimine bağlanarak belirlenmesi, döviz kuru değişkenliğini önleme amacını gerçekleştirememiştir. Gerek bu kurların zaman zaman ayarlanması, gerekse bağlı paraların bağ dışı paralara karşı dalgalanması bu başarısızlıkta rol oynamaktadır. Ayrıca, bir çok ülkede, paranın belirli bir kura bağlanmasının, karaborsa döviz kuru kullanımını teşvik ettiği de gözlenmektedir.

Ayrıca bazı göstergelere göre de para değeri kontrol edilebilmektedir. Enflasyona göre reel döviz kurunun belirlenmesi, bunun en yaygın biçimi olmaktadır. Bu tür bir sistem, büyük ticaret ortağı ülkelerin para sepetine karşı sürekli rekabeti başarma amacını taşımaktadır. Gösterge düzenlemenin bir başka biçimi ise, döviz kurlarının önceden ilan edilmesidir.

Bu her iki gösterge düzenleme ile ortaya çıkan sorun, döviz kuru hareketlerinin önceden kestirilemeyişidir (2).

Kontrollü dalgalanma sisteminde ise kur, piyasadan çok merkez bankası tarafından oluşturulmakta ve sık sık değişmektedir. Kontrollü dalgalanma ya da gösterge düzenlenmesi durumları arasındaki temel fark, karar faktörlerinin farklı olması ve birincisinde ayarlamaların sık sık fakat otomatik olmayan bir şekilde yapılmasıdır.

Bağımsız dalgalanma sisteminde ise, döviz kurları döviz piyasası baskılarına karşı direkt olarak tepki göstermektedir. Bu tür kur sisteminde, müdahale biçimi otoritelerin döviz alım satımı olmaktadır. Bu müdahalelerle piyasanın istikrarlandırılması ve değişim oranlarının azaltılması amaçlanmaktadır.

Bağımsız dalgalı döviz kuru sisteminde, döviz alım satımının yanı sıra interbank spot döviz kuru da piyasanın düzenlenmesinde rol oynamaktadır. Bir interbank piyasasının iştirakçileri, ticari bankalar ve bazı durumlarda faaliyetlerine izin verilen döviz tacirleri olmaktadır. Bu sistemde kur, bankalar ve müşteriler arasında görüşmelerle ve bankalar arası işlemlerle belirlenir. Bu nedenle, kurlar her saat ya da her gün değişebilmektedir (3).

Genellikle bağımsız dalgalı kur sisteminin, kurumsal gelişmelerin sınırlı olduğu kalkınmakta olan ülkelere göre olmadığı ileri sürülmektedir. Ancak, bu ülkeler günümüzde, dalgalı döviz kurlarını idare etme yeteneklerini kanıtlamış ve ödeme dengelerinde önemli düzenlemeler yapmış bulunmaktadır. Sistem bu ülkelerde bir ya da iki ticari banka aracılığı ile etkin olarak işletilebilmektedir.

Öte yandan kalkınmakta olan ülkelerin son zamanlarda, sermaye kontrollerini de yavaş yavaş liberalleştirme eğilimine girdikleri gözlenmektedir. Bu ülkelerin kısıtlamaları kaldırma eğilimlerinin önemli bir sebebi, uluslararası piyasaya giderek entegre olan ülkeler hakkında bilgilerin artmasıdır. Bu durum, kalkınmakta olan ülkeleri, diğer ülkelerin sistemlerinden ayırmayı güçleştirmektedir.

Kuşkusuz döviz kuru istikrarı global büyümeyi sürdürmede ve dış dengesizlikleri gidermede önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bilindiği gibi ticaret dengesizlikleri ve döviz kuru değişimleri arasında farklı karar faktörlerinden kaynaklanmaktadır. Ticaret dengeleri, gelecek dönemlerin tüketiminin fayda ve maliyetlerini yansıtan dönemlerarası yatırım - tasarruf tercihi olarak belirlenmektedir. Öte yandan döviz kuru değişimleri, cari harcamaların mallar arası dağılımına bağlı bulunmaktadır (4).

Son yıllarda görülen dolar istikrarsızlığının ayarlama çabalarını zayıflattığı, verimli yatırımları engellediği gözlenmektedir. Bu açıdan döviz piyasalarında sıkı bir işbirliği gerekmektedir. Daha açık bir uluslararası sistem, global ekonomide sürekli dengenin temelini oluşturmaktadır.

Ashında, doların değerindeki değişmelerin şu açılardan gerekli olduğu ileri sürülmektedir (5);

- enflasyon farklılıklarını gidermek. Çünkü reel döviz kurları -nominal değil- ticaret ve sermaye akımlarını etkilemektedir.
- dünya mal piyasalarında ve sermaye hareketlerinde arz ve talep değişmelerini dengelemek ve
- yurtiçi yatırım ve tasarrufların değişmesine izin vermek.

DIŞ BORÇ SORUNU

Öte yandan, kalkınmakta olan ülkelerde, kaynakların sürekli ülke dışına transferine yol açan dış borç sorunu, büyüme beklentileri üzerinde ters bir etki yaratmaktadır. Bu nedenle, bu tür ülkelerin borç servis yükünün hafifletilmesi, borç indirim şemalarına etkinlik kazandırılması gerekmektedir. Borç yeniden yapılanması ya da indirim işlemleri ve

ayarlar programları için uygun finansal kaynakların sağlanması zorunlu olmaktadır. Bu amaçla borç ve borç servis indirimi teşvikleri ile ilgili artan finansal destek sadece çok taraflı finansal kurumlar tarafından değil ayrıca borç veren ülkeler tarafından da sağlanmalıdır.

Ancak, borç servis yükü indirimlerinin genellikle, makro ekonomik dengesizliklerini gidermede önemli aşama kaydeden ülkelere sağlanması olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle borç indirim şemalarının eşit ve objektif koşullarda düzenlenmesi gerekmektedir (6).

Ayrıca, aşırı derecede borçlu, düşük ve orta gelirli kalkınmakta olan ülkelerin borç yapılarının resmi taleplerden oluştuğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle bu ülkelerin borç indirimleri Paris Klüp kapsamına göre yapılmaktadır. Bu açıdan, faiz oranları azaltılarak daha imtiyazlı ve esnek yeniden borç indirim şekillerinin düzenlenmesi önem taşımaktadır. Böylece, mevcut teşviklerden yararlanmayan ve ciddi finansal güçlüklerle karşılaşan düşük ve orta gelirli ülkeler, Paris Klüb'ün desteğinden faydalanmaktadır (7).

Ancak, aşırı borçlu ülkelerin bu sorunlarına getirilebilecek nihai çözüm; daha büyük ve esnek nakit akımları, piyasaya girişi kolaylaştıran ekonomik ve ticaret politikaları, faiz oranlarını ılımlı düzeyde koruma ve yatırımları hızlandırma aracılığı ile bu ülkelerin geri ödeme kapasitelerinin artırılması olmaktadır.

BÜYÜME SORUNU

Dünya ekonomik faaliyetlerinin giderek yavaşlaması, sürekli iç ve dış dengesizlikler, bütçe açıkları, gelişmiş sanayi ülkelerinde korumacı uygulamalara olan eğilim ve enflasyonist gelişmeler, kalkınmakta olan ülkelerin büyüme beklentileri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Enflasyonist olmayan sürekli bir büyüme global ekonomik sorunların çözümünde temeli oluşturmaktadır. Bu çabaların başarısı, enflasyonu kontrol etmenin etkinliğine ve dış dengesizliklerin aşamalı olarak azaltılmasına bağlı bulunmaktadır.

Ticaret açıklarının yanısıra bütçe açığı da bulunan ülkelerde, bütçe açığının azaltılması amacı ile iç ve dış dengenin sağlanmasında ve enflasyonist olmayan sürekli büyümenin gerçekleştirilmesinde para politikalarının uygulanmasına gerek duyulmaktadır. Dış ticaret fazlası veren ülkelerde ise enflasyonsuz ve dış dengeyi sağlayacak ve yeterli yurtiçi büyümeyi gerçekleştirecek politikaların izlenmesi uygun olmaktadır (8).

Bu açıdan bütün ülkelerin enflasyonist olmayan büyümeyi sürdürmeye yardım edecek yapısal reformlar uygulamaları gerekmektedir.

SONUÇ

Gelişmiş sanayi ülkelerinin iç ve dış dengesizlikleri, kalkınmakta olan ülkelerin sermaye piyasaları, borç servisleri, faiz ve döviz kurları üzerinde ters etkiler yaratmakta, uluslararası ekonominin uyumlu gelişmesini tehlikeye atmaktadır.

Bu nedenle sanayi ülkelerinin ekonomik, mali, finansal, döviz kuru ve para politikalarının sürekli ayarlanmasına ve koordine edilmesine gereksinim duyulmaktadır. Kalkınmakta olan ülkelerin ihtiyacı ve dünya ekonomisine bu ülkelerin daha fazla entegrasyonu ile ilgili olarak ödemeler dengesi açığı ve fazlası veren sanayi ülkelerinin daha simetrik uluslararası denetimi başarmaları gerekmektedir. Bu süreç içerisinde de, IMF tarafından daha aktif bir rol oynanması öngörülmektedir,

Kalkınmakta olan ülkelerde büyümeye yönelik yapısal ayarlamaların desteklenmesi, bunun başarı olasılığının artması ve maliyetlerinin azaltılması; uygun dış finans, daha açık ticaret sistemi ve sanayi ülkelerinde bir karma maliye ve para politikalarını içeren bir uluslararası ortamı zorunlu kılmaktadır.

YARARLANILAN KAYNALAR

- Mathieson, Donald J.; "Exchange Rate Arrangements and Monetary Policy", *Finance and Development*, March 1989
- Quirk, Peter J.; *The Case for Open Foreign Exchange Systems*, "Finance and Development", June 1989
- IMF Survey, October 16, 1989
- IMF Survey, February 6, 1989
- IMF Survey, April 17, 1989
- IMF Survey, June 12, 1989

DİPNOTLAR

- (1) Donalt J. Mathieson, "Exchange Rate Arrangements and Monetary Policy", *Finance and Development*, March 1989, p. 21 - 22.
- (2) Peter J. Quirk, "The case for open foreign Exchange Systems" *Finance and Development*, June 1989, p. 30-31.
- (3) a.g.k., p. 31.
- (4) IMF Survey, June 12, 1989, p. 186
- (5) IMF Survey, February 6, 1989, p. 44.
- (6) IMF Survey, October 16, 1989, p. 316.
- (7) a.g.k., p. 316.
- (8) IMF Survey, April 17, 1989, p. 122.